© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARINING NOKOMMUNIKATIV KASBIY KOMPETENSIYALARINI BAHOLASH MEZONLARI VA DIAGNOSTIK VOSITALARI

Umida Boltaboyev
Qo‘qon davlat universiteti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.22914627

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining nokommunikativ kasbiy kompetensiyalarini baholash uchun mezon, ko‘rsatkich va diagnostik vositalar tizimi taklif etiladi. Tadqiqotning metodologik asosini kriterial baholash, faoliyat mahsulini ekspert tahlili, kuzatish, portfolio va o‘zini baholash metodlarining triangulyatsiyasi tashkil etdi. O‘zbek, rus va ingliz tilidagi ilmiy manbalardagi tasviriy san’at o‘qituvchilarining professional, badiiy-estetik va kreativ kompetentligini o‘lchash yondashuvlari qiyoslandi. Natijada badiiy-perseptiv, vizual-fazoviy, kompozitsion, tasviriy-texnologik, kreativ-loyihaviy va refleksiv-baholash mezonlari uchun kuzatiladigan indikatorlar hamda uch darajali baholash mantig‘i ishlab chiqildi. Bir manbaga tayanib yakuniy xulosa chiqarish o‘rniga amaliy ish, ekspert rubrikasi, diagnostik topshiriq va refleksiv tahlil natijalarini birlashtirish tavsiya etildi.

Kalit so‘zlar: baholash mezoni, diagnostika, tasviriy san’at, kasbiy kompetensiya, nokommunikativ kompetensiya, indikator, portfolio, ekspert baholash, refleksiya.

Kirish

Kompetensiyani rivojlantirish metodikasi uning qanday o‘lchanishi aniq bo‘lmasa, ilmiy jihatdan tekshiriladigan tizimga aylanmaydi. Tasviriy san’at ta’limida bu masala alohida murakkab, chunki natijaning muhim qismi amaliy-badiiy mahsulot, ijodiy jarayon va individual yechimda namoyon bo‘ladi. Faqat test bilimni o‘lchaydi, lekin talabaning kompozitsiya tuzishi, rang munosabatini topishi, materialni boshqarishi yoki ijodiy qaror chiqarishini to‘liq aks ettirmaydi. Faqat tayyor rasmni ekspert baholash esa jarayondagi kuzatish, tahlil, rejalashtirish va refleksiyani ko‘rmay qolishi mumkin. Shu sababli nokommunikativ kasbiy kompetensiyalarni diagnostika qilishda mezonlar faoliyat mantig‘iga mos, ko‘rsatkichlar kuzatiladigan, vositalar esa bir-birini to‘ldiradigan bo‘lishi kerak.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotda kriterial-komponentli tahlil, pedagogik diagnostika vositalarini qiyoslash va triangulyatsiya tamoyili qo‘llandi. Paydukov tasviriy san’at o‘qituvchisining professional kompetentligini baholashda kognitiv, motivatsion va faoliyat-amaliy mezonlarni ajratib, darajalarni yuqori, o‘rta va past ko‘rsatkichlar orqali tavsiflagan [1, 63–65-b.]. Terentyeva professional-pedagogik kompetentlikni baholashda qadriyat-motivatsion, kognitiv va faoliyat mezonlarining o‘zaro aloqasini asoslaydi [2, 62–65-b.]. O‘zbekiston tajribasida Yuldasheva badiiy-estetik kompetentlik uchun qadriyatli-mazmunli, bilish, protsessual-funksional va refleksiv-baholash mezonlarini, ularga mos test, kuzatish, ijodiy ish tahlili va o‘zini baholash vositalarini bir tizimda keltiradi [3, 48-b.]. Xalqaro tadqiqotlarda ham ko‘p metodli baholash qo‘llanadi. Chovriy va hammualliflar bo‘lajak san’at o‘qituvchilarining professional kompetentligini savolnoma, test, self-assessment, intervyu va pedagogik kuzatish orqali o‘lchagan [4, 49–51-b.]. Ular validlikni maqsad, konseptual asos, metod va baholash vositalarining mosligi bilan bog‘laydi; maqoladagi “aligning the research objectives, conceptual framework, methods, and assessment tools” ifodasi [4, 51-b.] diagnostik tizimning ichki uyg‘unligi zarurligini ko‘rsatadi.

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

Natijalar

Qiyosiy tahlil asosida nokommunikativ kasbiy kompetensiyalarni oltita mezon bo‘yicha baholash taklif qilindi. Badiiy-perseptiv mezonning indikatorlari naturadagi va san’at asaridagi vizual belgilarni farqlash, nisbat, ritm, rang, faktura va obrazli mazmunni kuzatish hamda muhim va ikkilamchi belgilarni ajratishdan iborat. Bu mezonni diagnostik reproduksiya tahlili, vizual taqqoslash topshirig‘i va kuzatish varaqasi orqali baholash mumkin. Vizual-fazoviy mezon predmet konstruksiyasini tasavvur qilish, perspektiv bog‘lanishni saqlash, hajm va fazoni ikki o‘lchamli tekislikda ifodalash ko‘rsatkichlarini qamrab oladi; bunda naturadan qisqa chizmalar, konstruktiv tahlil va fazoviy transformatsiya topshiriqlari maqsadga muvofiq.

Kompozitsion mezonda vizual markazning aniqligi, elementlar muvozanati, ritm, kontrast, masshtab, formatdan foydalanish va kompozitsion yaxlitlik kuzatiladi. Diagnostika uchun bitta mavzuga uch xil eskiz yaratish va tanlangan variantni amaliy ishga aylantirish samarali. Tasviriy-texnologik mezon material va texnikani vazifaga mos tanlash, ish ketma-ketligini rejalashtirish, asbobdan to‘g‘ri foydalanish, rang yoki grafik vositalarni boshqarish, texnologik intizom va yakuniy sifat bilan belgilanadi. Kreativ-loyihaviy mezonda muammoni qayta talqin qilish, variantlar soni va mazmuniy farqi, original yechim, g‘oya bilan shaklning muvofiqligi, mustaqil qaror va loyihani yakuniga yetkazish qobiliyati baholanadi. Refleksiv-baholash mezonida talabaning o‘z ishiga mezon asosida qayta qarashi, muvaffaqiyat va kamchilik sababini tushuntirishi, aniq tuzatish strategiyasini belgilashi hamda keyingi vazifa uchun individual maqsad qo‘ya olishi kuzatiladi.

Analitik rubrikani tuzishda har bir indikator uchun to‘rt-besh noaniq sifat so‘zini ketma-ket joylashtirishdan ko‘ra, kuzatiladigan xatti-harakatni tavsiflash muhim. Masalan, kompozitsion mezonda “yaxshi”, “qoniqarli” yoki “sust” kabi belgilardan foydalanish ekspertlar talqinini haddan tashqari kengaytiradi. Uning o‘rniga yuqori daraja “vizual markaz aniq, ikkilamchi elementlar markazga bo‘ysungan, formatdan foydalanish maqsadga muvofiq, ritm va muvozanat ongli boshqarilgan” kabi deskriptor bilan ifodalanishi mumkin. O‘rta darajada mazkur belgilar asosan mavjud, lekin ayrim elementlar o‘rtasida ziddiyat yoki tashqi yo‘naltirishga ehtiyoj kuzatiladi. Past darajada esa markaz noaniq, elementlar tasodifiy joylashgan va talaba tuzatish yo‘lini mustaqil aniqlay olmaydi. Shu usul rubrikani ham ta’lim vositasi, ham diagnostik instrumentga aylantiradi, chunki talaba baholashdan oldin nimaga erishishi kerakligini ko‘ra oladi.

Diagnostika validligi mazmuniy qamrov bilan ham bog‘liq. Agar “nokommunikativ kasbiy kompetensiyalar” oltita komponentdan iborat deb qabul qilinsa, tajriba natijasi faqat bitta rangtasvir ishiga qarab chiqarilmasligi kerak. Kamida bir necha turdagi topshiriq badiiy idrok, fazoviy tahlil, kompozitsiya, texnik bajarish, kreativ yechim va refleksiyani qamrab olishi zarur. Baholash davri davomida bir xil indikatorning turli vaziyatlarda takror namoyon bo‘lishi barqarorlik haqida xulosa chiqarishga yordam beradi. Bu ayniqsa ijodiy faoliyatda muhim, chunki bitta muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz ish tasodifiy omillar ta’sirida bo‘lishi mumkin. Shuning uchun diagnostik paketga qisqa standart topshiriqlar bilan bir qatorda uzoqroq ijodiy loyiha va portfolio materiallarini kiritish tavsiya etiladi.

Baholashning etik tomoni ham e’tiborga olinadi: mezon va deskriptorlar talabaga oldindan ma’lum bo‘lishi, ekspert xulosasi shaxsning “iste’dodli” yoki “iste’dodsiz”ligi haqida hukmga aylanmasligi kerak. Diagnostika faqat kuzatiladigan kasbiy harakat va mahsulot belgilariga tayanib, rivojlanish uchun keyingi vazifani aniqlashga xizmat qilishi lozim.

Har bir mezon uch darajada talqin qilinishi mumkin. Past darajada faoliyat ko‘proq tashqi ko‘rsatmaga bog‘liq, badiiy qarorlar tasodifiy, xatolarni mustaqil ko‘rish qiyin va bir usulni boshqa vaziyatga ko‘chirish cheklangan bo‘ladi. O‘rta darajada asosiy qonuniyatlar anglangan, topshiriq odatda bajariladi, lekin murakkab vaziyatda qo‘shimcha yo‘naltirish talab etiladi; talaba ayrim xatolarni topib, qisman tuzata oladi. Yuqori darajada esa bilim va amaliy usullar yangi vaziyatda

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

mustaqil qo‘llanadi, tasviriy qaror maqsadga muvofiq va izchil, ijodiy variantlar asoslangan, refleksiya esa konkret tuzatish bilan yakunlanadi. Bunday tavsif foiz yoki ballni mazmunsiz raqamga aylantirmasdan, darajaning sifat belgilarini oldindan aniqlash imkonini beradi.

Diagnostik vositalarning eng maqbul majmui to‘rtta manbani birlashtiradi: standartlashtirilgan amaliy topshiriq, analitik rubrika asosidagi ekspert baholash, jarayonni kuzatish va talabaning refleksiv o‘zini baholashi. Portfolio dinamikani ko‘rsatish uchun qo‘shimcha manba sifatida qo‘llanadi. Bir topshiriq bir nechta mezonni qamrab olishi mumkin, lekin rubrikada har bir ko‘rsatkich alohida qayd etilishi kerak. Masalan, natyurmort ishlash topshirig‘ida perspektiva va nisbat vizual-fazoviy mezon, rang va materialdan foydalanish tasviriy-texnologik mezon, format va markaz kompozitsion mezon, yakuniy o‘zini tahlil qilish refleksiv mezon bilan baholanadi. Bu usul bahoni “chiroyli–chiroyli emas” kabi subyektiv hukmdan chiqarib, kuzatiladigan belgilar tizimiga yaqinlashtiradi.

1-jadval. Baholash mezonlari va diagnostik vositalar matritsasi

Mezon	Ko‘rsatkich	Vosita
Badiiy-perseptiv	Idrok aniqligi, muhim belgini ajratish	Vizual tahlil, kuzatish
Vizual-fazoviy	Konstruksiya, perspektiva, hajm	Naturadan chizma, fazoviy topshiriq
Kompozitsion	Markaz, muvozanat, ritm, yaxlitlik	Eskizlar seriyasi, ekspert rubrikasi
Tasviriy-texnologik	Material tanlovi va bajarish sifati	Amaliy ish, texnologik kuzatish
Kreativ-loyihaviy	Variantlilik, originallik, mustaqil qaror	Ijodiy loyiha, portfolio
Refleksiv-baholash	O‘z tahlili, korreksiya, keyingi maqsad	Refleksiv varaq, o‘zini baholash

Muhokama

Taklif etilgan diagnostik tizimning metodologik afzalligi shundaki, u kasbiy kompetensiyani mahsulot va jarayon birligida ko‘radi. Badiiy ishning estetik sifati muhim, biroq u talabaning qanday kuzatgani, qanday variantlarni sinagani, qaysi texnik qarorni nega tanlagani va xatosini qanday tuzatgani bilan to‘ldirilgandagina kasbiy rivojlanish haqida ishonchliroq xulosa beradi. Yuldashevaning mezonlar jadvalida o‘zini baholash va kuzatishning bir necha mezonga kiritilgani [3, 48-b.] ham bitta vosita bilan chegaralanmaslik zaruratini tasdiqlaydi. Chovriy va hammualliflar eksperimental tadqiqotda turli vositalarni kombinatsiya qilgani [4, 49–55-b.] diagnostik triangulyatsiyaning amaliy qiymatini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, ekspert baholashda ishonchlilik masalasi e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Rubrika mezonlari oldindan aniq yozilishi, kamida ikki ekspert murakkab ijodiy ishlarni mustaqil baholashi, tafovut katta bo‘lsa kelishuv protsedurasi qo‘llanishi maqsadga muvofiq. Tajriba-sinovda boshlang‘ich va yakuniy topshiriqlar mazmunan ekvivalent, murakkablik darajasi yaqin bo‘lishi kerak; aks holda o‘sish metodikaning ta’siri emas, topshiriq farqi bilan izohlanishi mumkin. Statistik tahlil ham ma’lumot turiga mos tanlanishi lozim. Uch darajali kategorik taqsimotlar uchun χ^2 mezoni, bir xil talabalar natijasining oldin-keyin ballari uchun mos juftlangan usullar, ekspertlar mosligi uchun esa kelishuv koeffitsiyentlaridan foydalanish mumkin. Statistik usulni tanlash ma’lumot to‘plangandan keyin emas, tajriba dizayni tuzilayotgan paytda rejalashtirilishi ilmiy ishonchlilikni oshiradi.

Xulosa

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

Nokommunikativ kasbiy kompetensiyalarni baholash uchun badiiy-perseptiv, vizual-fazoviy, kompozitsion, tasviriy-texnologik, kreativ-loyihaviy va refleksiv-baholash mezonlari taklif etildi. Har bir mezon kuzatiladigan indikator, mos amaliy topshiriq va baholash vositasi bilan bog‘landi. Diagnostikaning ishonchliligini oshirish uchun amaliy ish, analitik rubrika, pedagogik kuzatish, portfolio va refleksiv o‘zini baholash ma’lumotlarini birlashtirish maqsadga muvofiq. Uch darajali tavsifda ballning o‘zi emas, faoliyatning mustaqilligi, aniqligi, moslashuvchanligi va refleksiv boshqarilishi asosiy sifat belgisi bo‘lishi kerak. Bunday tizim keyingi tajriba-sinov ishida takomillashtirilgan metodikaning real samaradorligini xolis baholash uchun asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Пайдуков П.В. Профессиональная компетентность будущих учителей изобразительного искусства // Перспективы науки. – 2012. – № 2(29). – С. 62–65.
2. Терентьева Т.П. Профессионально-педагогическая компетентность будущих учителей изобразительного искусства: критерии, показатели и уровни сформированности // European Social Science Journal. – 2014. – № 2(41), Т. 1. – С. 62–65.
3. Yuldasheva N.I. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021. – 58 b.
4. Chovriy S., Hudovsek O., Sotska H., Svyrydiuk O., Kolchenko I. Professional competence and digital literacy in pre-service art teachers // Revista Eduweb. – 2026. – Vol. 20, No. 1. – P. 46–57. DOI: 10.46502/issn.1856-7576/2026.20.01.3.
5. Kamak A.O., Rakhmetova N.B., Imankulova L. The Requirements for the Formation of Future Fine Art Teacher’s Pedagogical Competence // Indian Journal of Science and Technology. – 2016. – Vol. 9, Issue 22. – P. 1–7. DOI: 10.17485/ijst/2016/v9i22/95557.
6. Avezov Sh. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari kreativ kompetentligini shakllantirish muammosining nazariy tahlili // Pedagogik mahorat. – 2021. – Maxsus son. – B. 155–157.